

Attention.

This translation made by google translator in 2019.

The original text:

Nagy, Péter Tibor

A felekezeti statisztika a népszámlálásban és a szociológiában

KISEBBSÉGKUTATÁS 23 : 3 pp. 7-35. , 29 p. (2014)

http://epa.oszk.hu/00400/00462/00072/pdf/EPA00462_kisebbsegkutatas_2014_3.pdf

Only the abstract has been controlled!

Contact: nagypetertibor@gmail.com!

LESSONS FROM CENSUS IN HUNGARY

Péter Tibor Nagy

Denominational Data in National Censuses and Sociology [1]

Denominational census statistics before 1949

A19. In the 19th century, the denominational affiliation and the affair between the modern liberal state and the historical churches were essential. positioning religiosity / non-religion from public to private dioxolan. As a result of the struggle west of the Rhine (ponto more: Great Britain, France, Belgium, Denmark, Spain, Portugal) [2] manifestation of denomination keeping it completely disappeared from state statistics and records - while of course not only the churches, but also social and political organizations, considered who could be the majority and who were considered to be believers of a minority Christian religion. He had a strong social meaning if he was not English in English, French, Spanish, Portuguese, not Catholic, not Danish in Evangelical, nor in the United States was one of the Anglo-Saxon Protestant Churches. More importantly, who could be the main rule for right-wing political goals, the anti-Semitic language to identify him as a Jew. [3] The denomination of the German Empire was strongly mixed, with only a 62.9% Lutheran majority. It is commonplace that Prussia is lutheranism, Bavaria is the most important center of Catholicism, perhaps less known to tar In Bavaria, Catholicism was only 72%, and in Prussia lutheranism had only a 64% majority, the register of denominational affiliation was not only due to the lack of relative secularization but also to it. [4] Roman Catholics, 91%, were cast in the Austrian Empire a larger minority was about 5% Jewish. [5]

Hungary alone in Europe did not have majority religion and ethnicity, as the proportion of dominant Catholics and dominant Hungarians (in 1890) was below 50%. It's your half they were not only worldview

groups but eyes communities, layers, groups of communities that have regional identities towards the center, with Habsburg counter-reformation Benedictine Saxon Lutheran, Hungarian Calvinist etc. identities; national identities against "Hungarians", the formulation and organization of clerical-conservative identities against "Jewish liberal Budapest" the possibility of displaying it.

In the last third of the 19th century, public administration, judiciary, institutional statistics, national statistics and census he also asked and made public - in aggregate form as port data - a denominational arena related to the issue being investigated information on the costs involved.

The census is a single set of tables for historical religions. The order of the tables was always tied in terms of the order of the tables and the names of religions within the tables: it began with the Roman and Greek Catholics, and continued with the Reformed, Lutheran, and Greek Orthodox. The line is the Unitarians, Jews who have been consistently called Israelites at the end of the century, and other religions have closed.

The follow-up of the more secular pattern - beyond the Rhine - manifested itself in the law allowing for extraterrestrial status; in no way sanctioned mixed marriages (if the parties solved it somehow, eg abroad or reversible, etc.), then in 1894 introduced the institution of state registration and civil marriage. Apart from the positions of the Minister of State and Political State Secretary of the Ministry of Culture, which are bound by the tradition to Catholic and Reformed, the functions of public authority did not have a denominational condition. (Of course, the fact that other people were not excluded did not mean, for example, a senior soldier Catholics, Protestants, and Jews would have had the same chance as officers or university professors.)

While personal papers and enrollment registers are one they included denominational data, publicly published personal the confessional data disappeared. so the state's middle student listings for school bulletins, lists of university graduates, and officer directories do not contain denominational data. Great time of the era - Konja - the Hungarian Lexicon, the Palias Nagylexikon, the personal titles of Révai Nagylexikon, and the Life and Work of Hungarian Writers by József Szinnyei - do not disclose religious data.

After 1919, with the fall of the liberal state, much has changed. The census - first, the summary of the 1910 census in 1920 [6] - reported the Jewish data in more detail than other denominational data, underpinned by the creation of anti-Semitic legislation and the continuation of anti-Semitic administrative practices. The Decree on the Implementation of the Numus Clausus Law specifically named the Jews, saying that the Jews were a species - it became explicit that numerus clausus was his age aim at limiting them. [7]

The census of the 1920s and 1930s is the single denominational group has presented a highly detailed, multidimensional cross-table. The 1941 census, in addition to the data on Jewish religions, also provided data on Jews under Jewish law - but because of the wartime conditions, the cross-section of occupation and education - were published only partially - although the studies published in the Statistical Review between 1941 and 1945 and the tables published in the Hungarian and Metropolitan Statistical Yearbooks \ t [8] that we know more than the volumes of the 1941 census published in the 1970s.

The 1949 census is only a basic demographic data communicating about individual denominational groups, occupation and education-specific data no longer.

After 1919, the party appeared in the personal data announcements data. High school announcements - including the state - are included and denominational data. Teacher pocket books also provided denominational data. The lexicons - the number of which has grown enormously, as the Révai, which has continued and additional volumes, also issued a general lexicon for Tolnai, Gutenberg, Dante, New Era and Sunrise - still did not disclose personal denominational data. But as a continuation of the Strawberries below József Gulyás Hungarian writers' life and works (looking at the newcomers) already contain denominational data, and there is a Catholic Lexicon and a Jewish Lexicon that depicts Catholic religions and Jews (separate from the Israeli religions and converters) as a separate title.

Already in the spirit of the Jewish laws, the 1940s edition of the 1940s, which functions as a lexicon of contemporaries, appears. [9] which, unlike the former "Who's Who", emphatically excludes Jews, and has been given a denominational affiliation to the title.

In post-Trianon Hungary, Roman Catholicism has now become a majority religion and Calvinism is the largest minority in 1920, the Greek Catholic was still displayed among the little ones Jews, Evangelicals, Lutherans, Unitarians and Jews, but the proportions of smaller denominations may be severely distorted by the fact that immigration from disarmed areas was not completed in 1920. The actual turning to meadow data, you should first look at the meadow first two censuses hand statistics. We can say that between the two world wars [10] The migration movement per 100,000 inhabitants continued to rise from 0.055% in 1920 to 0.075% in 1930, and then to 0.152% in 1938. Of course, the greatest increase was seen in the proportion of those leaving the Jews, which was high after the White Terror (0.41% per annum) and then decreased to 0.09% to reach 0.48% by 1937, with a gradual increase. him. The first Jewish law is still a Jewish religion it was bound by restrictions, so it is no wonder that in its year, the proportion of those who left Jewish religion was 2.1%. There is also a tendency for the Christian religion to grow in the age of 18 years twice. There is a much greater increase among the Greeks who want to get rid of the stamp of the Serbian-Romanian religion, and it is significantly lower among the Baptists and other religions. [11]

However, these very small numbers can only change the power between denominations in the long run - conditions. It is first and foremost a change in denominational relations and proportions in the Holocaust, secondly, fundamental demographic factors (child emigration).

Table 1. *The power relations of major denominations in 1930 and 1949* ¹²

	1930	1949	Change 1949-1930 (difference)	Change 1949/1930 (quotient)
Roman Catholic	64.8	67.8	3	1.05
Greek Catholic	2.3	2.7	0.4	1.17
Orthodox	0.5	0.4	-0.1	0.80
Lutheran	6.1	5.2	-0.9	0.85
reformed	20.9	21.9	1	1.05
Hebrew	5.9	1.5	-4.4	0.25

Although it would be logical for the number of outsiders to be radical, due to the increase in the left / secular / atheist / anti-clerical orientation that had been in existence for several years then their share was only 0.1% in 1949, which does not explain the changes.

The most important difference between pre-Holocaust and post-Holocaust data is that the proportion of Jewish people fell to a quarter of the figure twenty years earlier.

Consequently, for purely mathematical reasons, the proportion of Christian denominations had to grow. The proportion of Roman Catholics and Calvinists increased to 1.05 times. Known demographic differences between Roman Catholics and Reformed Catholics, on the one hand, with a higher number of children, and on the other hand, the displaced Germans were mostly Catholics, rebalancing each other; Roman Catholic superiority against mats is 3.10 times at both times.

The only significant (1.17 times) growing group is the Greek Catholics, a population where the influence of Catholicism on the regulation of the number of children, or the Eastern Hungary, small town isko - overrepresentation of the uninhabited population - as an effect of growth - adds up.

The data of the Lutherans show a significant decrease (0.85 times). The reason for this is the higher rate of urbanization, higher education and the absence of a ban on regulating children. It is also conceivable that the more educated and foreign languages spoken by the Lutheran population, who speak better than the rest of the Christian aggregates, moved to a greater extent between 1945 and 1949. The Gospel Lutharans, on average, are more secular than the Calvinists and Catholics, and more often in the case of mixed marriages, they revert, agree more often that their child, irrespective of gender, inherits their spouse's denomination. It may also have some effect that the evangelists were overrepresented due to the higher education of the Lutherans. The proportion of ghosts, which led to the prolongation of war crimes and the consequent higher mortality.

The decline of the Greeks is a sign above the greatest willingness to migrate among Christians the role of nationalist Hungary in identifying Greek Greeks as Serbs and Romanians, and as a \ t unreliable elements were more likely to be classified as labor which is not only for Jewish laborers was at greater risk of frontal death. The marker of "strangeness" may have affected the fact that, in the case of mixed marriages with Hungarian Catholics and Protestants, the Greek Orthodox people more often give reversible, which means the death of the elderly and, especially, the indirect the birth of a large number of children after 1945 - the proportion of Greek Orthodox believers could be significantly reduced. Finally, we cannot exclude the fact that the strangers' behavior experienced by the Hungarian authorities and the winning of Yugoslavia and Romania to the winning side has been an emigration incentive for the Romanian and Serbian backgrounds.

Church data and estimates from the party state period

As is known between 1949 and 2001, official statistics did not provide information on the denominational composition of the population. A kind of registration yet it was also: the school believers, the denominational register, according to the instruction of the Minister of Education 5/1957, the denomination had to be introduced. At certain times - and for county officials of the state church office - it is more detailed This could be the result of information on the percentage of children in the party members. Such statistics are not requested from schools they could only be prepared by the local officials of the office, and the list of councils asked for from the schools and the member list of the county party committee by sowing. [\[12\]](#)

Church History Literature on the Great Churches and Recollections of the Kádár Age [\[13\]](#) While stressing that very extensive intelligence and AEH observations were made, it has never been systematically investigated that baptism and marriage reports are systematic statistics. - can be summarized as national data. Looking at small churches in the literature is more of a headcount, but these are not quoted in this study because we only focus on the big ones. [\[14\]](#)

The churches also had some of their own estimates of "believers", consistently maintaining the pre-1950 tradition of which affiliation to a church is not a religious activity, but a question of registration resulting from the decision of the parents. [\[15\]](#)

The Church's own records do not necessarily correspond to the census. In 1948, the Catholic Church held 6,585,928 believers mon, [\[16\]](#) The 1949 census records 6,240,427 Roman Catholics and 248,355 Greek Catholics. The Church Register - which is obviously based on the number of baptized people, as the proportion of church-believers believed to be up to 43% before 1945 [\[17\]](#) - Includes 97,000 more people than the obviously more accurate census.

The Catholic Church of 1964 (which is not what census control cannot be compared to the year of the partial agreement between the Vatican and the Hungarian government) is about 6,218,000 believers, according to which the number of believers would have dropped to only 94% since 1949.

Our next data comes from the 1970s. Michael Bucsay [\[18\]](#) estimates the number of Reformed believers to 1.9 million, the gospel 430 thousand. Thus, in 1949, the Reformed supremacy was even genders 4.21 times, a quarter of a century later 4.42 times. Thus, the proportion of the more educated, more urban, secular Lutheran population is decreasing.

The State Church Office, apparently partly relying on the data of the churches, listed no less than 9,104,518 persons in 1980 as believers. As the country's population was 10,709,000 at that time, we can say that - as a specific paradox - the commune Nista state administration classified many more people as enthusiasts than those who were affiliated with churches. (The logical logic takes over It is likely that figures show that minors who have been left unnoticed by sociological surveys, for example, are fully listed in the statistics. We can assume that the entry is were all classified as churches).Seeing of course, the disclosure was based on very different registers. The data of the Roman and Greek Catholics are published at the same time, but suggesting extraordinary accuracy: 6,566,868 believers. The rest is one the only thing about the house is the estimation of magnitude; for example, about 400,000, about 2 million believers in the Reformed Church.

It is quite striking that the 2 million believers are half the Reformed 21.9%, as in 1949, it is conceivable that the data was born not to show a decrease compared to the 1949 state.

Catholics show an increase of 72.1% compared to 70.5% in 1949. Of course, this happened at the "expense" of other denominations, not of course through transitions, but because of the other half the "great historical competitor" mentioned above The fastest rate of decline is characterized by Greek Jews: 13,000 believers account for only 0.14% of believers, that is, a third of the 1949 ratio. we cannot support this hypothesis with a more convincing hypothesis than the Romanian assimilation. [19] 30,000 Greek Orthodox believers are registered. This seems more realistic, but the percentage is reduced to one third but two thirds.

The proportion of the Jewish community estimated to be 80,000 is 0.9% of believers, ie just over half of the 1949 level. Proportion of the Jewish community after the social experience that the majority of the majority society is not just half a Jewish it meant belonging to a minority minority, but a kind of folk separation, an assimilation barrier - so much faster than a cross facts, definitely faster than just confessing biological reasons. Of course, if the Jewish society is in the middle According to the sociological realities, we would compare the larynization with the baptized Christians of Budapest, the difference would not be so great. [20]

The proportion of the Lutherans was 4.4% in 1980, which is four fifths of the 1949 level. All this is for a pre-educated and secularized group it does not seem to be an unreasonably high loss.

The 1985 estimate was made in the West. [21] Based on this, he says we can also do something about the change in the relationship between the Roman-Catholic and the Greek-Catholic Church. While in 1949 the proportion of the two churches was 25.1 res, in 1985 only 6340 to 323, so only 19.6 times. The increase in the proportion of the Greek-Catholic population is related to the low-lying countryside more secularisation and a higher number of children, but perhaps also because of the massive and slower pace of dissolution in the 1956, mainly affecting the metropolitan, Transdanubian, educated population, ie the Greek Catholics less than the Roman Catholics.

This Köneigstein estimate is substantially the same as the 1980 estimate the number of Greek Orthodox believers, as mentioned earlier also confirmed by the 1987 AE estimate. The number of Evangelical believers is higher by about 10% than the 1980 estimate, which may of course be related to the fact that it was made in the Evangelical majority country, so the Evangelicals "saw" it more or wanted to see it larger. The number of Jews is estimated to be 20% higher, adding that 80% of the 100,000 Jewish population lives in Budapest.

Opinion poll in the last quarter of the century

In the last quarter of the century, religious sociology increased measurements, but more importantly, the general purpose public opinion In general, it became common in the general socio-demographic background variables to be interested in denominational affiliation, and even a standard question arose: one was related to the degree of religiosity, and the other to the temple frequency.

Table 2. Confidential data of the Hungarian polling institute 1972

	Total adult population (%)	Self-classifying (%)
Roman and Greek Catholic	71.3	73.4
reformed	21.1	21.7
Lutheran	4.2	4.3
Hebrew	0.4	0.4
Other	0.2	0.2
Out of denomination	2.2	
Not known	0.6	
	100	100
Total, absolute	89 965	87 446

Miklós Tomka summarized the data from 1972 to 1991 as data of a 90 thousand people. Compared to the 1949 data for reform the proportion of evangelicals is slightly lower lubrication. The proportion of Catholics has slightly increased, which cannot be interpreted precisely because this data communicates the proportion of Roman and Greek Catholics. [22]

However, the 1992 CSO survey - with 29 thousand respondents - shows the proportion of Roman Catholics separately, which is 67.8%. [23] Against this that the proportion of Greek Catholics is growing within the Catholic population up. The proportion of Jews dropped radically to the fourth quarter of 1949.

In the 1990s, half of the public opinion polls wanted to explore but they are relatively small in number - tock. The greatest number of them was the Tárki 1992 Mobásku but with three thousand cases, denominational ratios are "accurate" or at least accurate for larger historical denominations was not sufficient to estimate the costs.

At the time of writing this study, the idea of searching for a series of surveys, in which the systematic sampling of the population is carried out in the same way, the data collection of the denominator is involved and then its data must be aggregated. That's how NPTTÁRKI50000 was born [24] database, already used in several studies, which is TÁRKI's 1997-2000 Omnibus Research and the database named NPTTÁRKI30000, which was aggregated from the next years of TÁRKI Omnibus research. Unfortunately, the TÁRKI Omnibus research last included the "which subtlety in 2002" question".

Table 3. Answer given by TARKI Omnibus to "what denomination" question 1997-2002

	% in total population	% of self-classifiers
Roman Catholic	51.28	69.40
Greek Catholic	2.41	3.26
reformed	15.69	21,23
Lutheran	2.97	4.02
Orthodox	0.14	0.20
Hebrew	0.15	0.20
Other religion	1.26	1.70
Not a church	25.04	
You don't know, don't answer	1.07	

	100.00	100
In absolute numbers	78 348	57 897

Compared to the previous data (but in line with the 1992 CSO survey of 24% of non-denominators), the fundamental difference is to see a group of non-religious people, which is a quarter of society, becomes a lake. It faces the phenomenon perceived by everyone as obviously much more than any modern society the proportion of those who simply cannot be interpreted as having denomination. Of course, the denomination is not a system of debt more diverse in society than belonging to different denominations: individual occupational groups, some groups of it is related to gender, regional, settlement structure and age. This may be the subject of many recent studies.

It follows from the high proportion of non-denominators that this is not simply comparable data. It is obvious that between the mid-1970s and 2000s, the proportion of people secularized from the denomination could not have doubled: partly by the two types The way in which the measurement was formulated could create the difference that the minority or most of the totally secularized people say they are out of denomination. But there is also a real generation effect, since in these years the proportion of those who had a basic memory, irrespective of the different secularization of the family, was drastically reduced, namely the compulsory school belief before 1949 at. On the other hand, the proportion of children who were children in the sixties of the Hungarian consumer society, and who have not been recognized by family denomination socialization, has also increased. (Don't forget to cope with censuses and church data polls will only include data from those over 18 years of age - contractors'. Thus, polls from the 70s and early 80s could not yet reflect the secular education of the 1960s and 1970s effect.)

Thus, in the first approach, the greatest difference between the adult population of the late Kádár era and the adult population of the millennium is the increase of more than 20% in the number of non-denominators, or the interdependence of the proportion of those who do not or do not want to answer the question. This necessarily involved the loss of all denominational groups. Catholics lose 17.6% (their proportion decreased to 0.75 in the original ratio), the number of reformers decreased by 5.4% to their original rate of 0.74. The Gospel however, many of the 1.2% losses are a greater loss because their 0.71% decrease. The Jews suffered a dramatic loss: their rate dropped to 0.37. Only the proportion of those belonging to other religions has increased: the main source of this may be that, compared to the party-state relations, the followers of the new religious movements have boldly named the actual interlocutors. their identity, while previously the registered data were disclosed regarding as-researchers.

It can be clearly seen that the previous secession, the parallel secularization of the Catholics and the Reformed, and the faster decline of the Lutheran and Jewish community continues, but it is much more important to this little one. and the appearance of extra-religious groups.

We have to compare the denominational proportions with the denominational data in a different way than we compared the previous data: that is, we should compare the 1972 / 91 and 1997/2002 data pairs so that we compare only the data of the denominators. In this way, the Catholic and Reformed Ratio is at a level a slight decrease in the gospel ratio, a radical decline in the Jewish ratio, and an increase in the proportion of other religions.

It is worth taking another look at the proportion of outsiders and those who do not want to respond to their religious affiliation.

Table 4. *Belonging to a denomination and not a debt 1997-2002 - annual aggregations based on NPTTÁRKI50000 and NPTTÁRKI30000*

	1997	1998	1999	2000	2001	2002

It belongs to a church	69.90	73.06	72.57	74.62	75.35	75.80
Not a church	29.37	26.05	26.83	22.76	24.22	23.60
He doesn't know, he doesn't	0.73	0.90	0.60	2.61	0.44	0.60
	100	100	100	100	100	100
All	7624	9034	15029	18016	21129	7516

The fact that between 1997 and 2002 the proportion of members of the church is increasing is clearly visible. This phenomenon can be interpreted as far away from the change of regime, there are more and more opportunities for the secularized, or even earlier age group, with increasing segregation. [25] - an increasing proportion of people "stumble" on their own side more and more of the children studied in denominational schools enter adulthood, newer generations get married, incarnate / reject / reject the child, etc.

However, another explanation is possible, which we formulate as a hypothesis. In the first year in the database, in 1997, the country was still dominated by a social-liberal coalition, but in 1998 the right-wing coalition took over the government, with its entire language and political code system tied to the historical denominations. It is also a Christian Democratic government (basically Catholic oriented party) and a small one that incorporates God's name into the electoral slogan Host Party. As a right-wing opposition, MIEP, which emphasizes the strong Calvinist image, will enter parliament. Bind to a variety of denominations is therefore increasingly seemed to society "requirement" as before in. It is possible that it will appear on the respondents' behavior. This may be a sign of the "turnaround" that do not belong to the Church ratio has greatly reduced, and even I do not know / The rate of non-speakers also increased slightly. Stabilization of the ruling coalition in the next years with no denomination belonging to rate continued to decline. It is possible that this decline reflects: the respondents, up to the night of the second round of the 2002 election, had it - in contrast to the period of the first right-wing cycle, when the popularity of the governing parties during the majority of the cycle was very low, so counting on the page tett rá, hogy hamarosan egy liberális vagy baloldali értelemben szekularizmus többség uralja majd a parlamentet -, hogy érdemben kalkulálni kell azzal a lehetőséggel, hogy a keresztény egyházak iránt elkötelezett, s elkötelezettségét növekvő mértékben hangsúlyozó kormánya lesz az országnak hosszabb távon is.

Ez a jelenség pedig néhány százaléknál nagyobb választókat befolyásolhatott abban az irányban, hogy a valamely felekezethez tartozást tekintse az inkább normális, a felekezeten kívüliséget pedig az inkább deviáns álláspotnak. (A jelenséget erősíthette, hogy a baloldali-liberális tábor győzele mével kalkulálók is tudhatták, hogy a Szabad Demokraták Szövetsége - melyet ellenfelei gyakrabban neveztek a szekularizmus és laicizmus fő exponensének, mint a Szocialista Pártot - az ellenzék győzelme esetén is bizonyosan kisebb súllyal rendelkezik majd, mint az 1994-1998-as időszakban.)

Figyelemre méltó, hogy a „nem tudja/nem mondja” csoport abban a 2001-es évben éri el mélypontját, amikor a népszámlálás körüli diszkurzus mindenkit elért.

E hipotézis igazolása további években végzett felmérések bevonásával, illetve az egyes csoportok politikai orientációjának vizsgálatával lesz lehetséges.

A 2002 utáni időszakról egyelőre nem rendelkezünk hasonló méretű összehasonlítható adatbázissal.

Népszámlálások a huszonegyedik században

A 2001-es és 2011-es népszámlálás nem használta fel azt a gazdag tapasztalatot, amit a nagyszámú felekezeti hovatartozással kapcsolatos szociológiai felmérés kínált. Ezek egyik legfontosabb tanulsága ugyanis az volt, hogy a „milyen vallásba jegyezték be önt” és a „milyen vallású ön” kérdésre adott válaszok nemcsak azért különböznek, mert az emberek töredéke felekezettől váltott, hanem azért is, mert sokan tisztában vannak ugyan felekezetükkel, mint családtörténeti ténnyel, de pillanatnyi társadalmi állapotukat nem kívánják valamely felekezethez tartozóként meghatározni. A másik legfontosabb tanulság pedig az volt, hogy a felekezeti

hovatartozásnál lényegesen fontosabb (mármint társadalmi viselkedésre jobban hat) a vallásosság mértékéről szóló deklaráció, illetve a templomjárás gyakoriság.

Eme tapasztalatok ellenére a két népszámlálás egyetlen kérdést tett fel a felekezeti hovatartozással kapcsolatban, s nem tett fel olyan kérdést, ami a vallási aktivitást minősítette volna.

Sokan azt remélték, hogy bár vallásszociológiai szempontból a népszámlálás gyengébben lesz használható, mint az előző években száz ezres nagyságrendben készített felmérések, de szorosan vett felekezet statisztikai értelemben visszatérést jelent majd az 1950 előtti népszámlálási hagyományhoz.

A megváltozott társadalomban és megváltozott jogi körülmények között azonban a népszámlálás nem tudta ott felvenni a felekezeti statisztika fonalát, ahol az 1949-es elejtette. Egyrészt, ellentétben az 1949-es helyzettel, amikor a szekularizált emberek körében nem keltett visszataszítást, hogy a semmilyen felekezeti aktivitást nem folytató, nem hívó embereknek is meg kellett nevezniük egy felekezetet - minthogy egész életükben megszokták, hogy felekezet-tagságukat különféle hivatalos helyeken meg kell adniuk - 2001-ben ez sokak szemében disszonánsnak tűnt, nem szívesen válaszoltak a kérdésre.

Másrészt, ellentétben azokkal az országokkal, mint pl. Németország, ahol a felekezettől való eltávolodás - az egyházi adók közadókként történő behajtása miatt - az egyházból való formális kilépéssel történt, addig Magyarországot a „puha szekularizáció”, az egyházakkal való kapcsolatok ritkulása, ill. nem nyilvánosan deklarált tényleges megszűnése jellemezte. A „kilépési aktus” elmaradása miatt „a felekezeten kívüli”, „nem tartozik egyházhoz” státusz, mint öndefiníció sem tűnt maradéktalanul korrektnek a szekularizált emberek egy része számára.

Harmadrészt az 1960-1970-es években született generációban ténylegesen megnövekedett a felekezetbe egyáltalán nem bejegyzettek száma, de e nemzedék tagjainak egy része - minthogy mindkét népszámlálásra a felekezethez tartozást valamiféle társadalmi normaként megfogalmazó jobboldali kormányok idején került sor - e sehova nem tartozás deklarálásától ódzkodott. A közvélemény-kutatásokkal ellentétben - melynek névtelenségében az arra vállalkozó polgárok bíztak

- a mindenkire kötelező népszámlálás sokak szemében állami nyilvánosságra emlékeztetett.

Negyedrészt az 1950 előtti állapothoz képest összehasonlíthatatlanul befolyásosabbak lettek azok a felekezetek, amelyek nem tartoztak a történelmi keresztény egyházak közé. Ezek a felekezetek pedig azt éreztették, hogy az elsősorban szélsőjobbról elindított, de a jobbközép kormányzatok által sem egyértelműen visszaütött antiszemitizmus ill. „szekretellenes” propaganda nehéz helyzetbe hozza híveiket.

Ötödrészt, míg 1950 előtt a szekularizált vagy ateista értelmiség a liberális és szociáldemokrata német és osztrák példák hatása alatt nem látta fontosnak a felekezeti hovatartozásról való hallgatás jogát, addig az utóbbi fél évszázad folyamatai, mint minden „példaképválasztási” kérdésben, ebben is fontosabbá tették az angolszász mintát, azt az angol szász mintát, ahol a népszámlálás nem tartalmaz semmiféle felekezeti adatot.

Mindennek eredményeképpen a ténylegesen be nem jegyzettek nélkül - amit néhány a felekezethez tartozást és a bejegyztetést szisztematikusan megkülönböztető közvélemény-kutatás alapján becsülhetünk

- magasabb arányt ért el a felekezethez nem tartozók aránya, s nagyon sokan éltek a jogukkal, hogy a kérdésre ne válaszoljanak.

Tovább rontott a helyzeten, hogy már 2002-ben felmerült, hogy a 2001-es adatokat - anélkül, hogy erről előzetesen szó lett volna - a kormányzat egyházfinanszírozási érvelés alapjául kívánta felhasználni, így az általuk „családtörténeti emlékként” megnevezett egyházhoz kötődő emberek azt élhették meg, hogy az általuk szolgáltatott adatot annak általuk gondolt jelentésével ellentétesen kívánnák felhasználni. A 2001-es népszámlálás pedig egybeesett a kisegyházak egyházi státuszát elvitató - azóta nemzetközi perek tárgyául is szolgáló - kétharmados törvényhozói törekvéssel.

Mindennek következtében a népszámlálási adatok a közvélemény-kutatásoknál kevésbé alkalmasak arra, hogy az egyes felekezetek társadalmi súlyát bemutassák, mint ahogy arra is, hogy a 2001 és 2011 közötti változásokat dokumentálják. [26] Nélkülözhetetlenül fontosak viszont az egyes felekezetek közötti területi és foglalkozási egyenlőtlenségek bemutatásához.

Mindezzel együtt azonban a 2001-es népszámlálás ugyanúgy a társadalom mintegy háromnegyedét mutatja felekezetiileg besorolhatónak, mint a korábban említett aggregált közvélemény-kutatás. Így a legfontosabb torzító hatás a kisegyházakkal és a zsidókkal kapcsolatban jelentkezik. Nem lehet tudni, hogy a kisegyházi hívők mekkora aránya sorolta magát ahhoz a felekezethez, ahova eredetileg bejegyezték, illetve mekkora aránya választotta inkább a hallgatás lehetőségét.

Nem tudjuk továbbá, hogy ezek a torzító hatások mely társadalmi csoportban mennyire érvényesülnek. Mindezek előrebocsátása mellett közöljük a két népszámlálás felekezeti adatait, mégpedig születési csoportos rendben, mert így lehetővé válik annak összehasonlítása is, hogy mennyiben „változtattak felekezeten”, azaz mennyire változtatták meg a felekezetről szóló nyilatkozatukat ugyanazok az emberek - egy évtizeddel idősebben.

5. táblázat. A 2001-es népszámlálás felekezeti arányai

születési csoport	Római katolikus	Görög-katolikus	Görögkeleti	Református	Evangelikus	Hebrew	Egyéb	Egyházhoz nem tartozik	Nem válaszol
1992/2001	43,59	2,64	0,11	13,53	2,19	0,05	0,95	24,07	12,87
1982/1991	47,25	2,68	0,12	13,87	2,41	0,06	0,85	20,70	12,06
1972/1981	46,73	2,50	0,15	13,23	2,37	0,12	1,03	20,74	13,13
1962/1971	49,73	2,68	0,18	14,92	2,53	0,07	1,25	16,29	12,34
1952/1961	52,33	2,71	0,15	15,75	2,83	0,09	0,85	13,69	11,60
1942/1951	56,72	2,55	0,13	17,88	3,47	0,16	0,80	8,65	9,64
1932/1941	60,24	2,82	0,18	19,96	4,03	0,13	0,85	4,99	6,78
1922/1931	61,24	2,66	0,18	20,11	4,51	0,28	0,93	3,92	6,17
?/1921	62,07	2,28	0,17	19,54	4,97	0,63	1,06	3,07	6,20
Összesen	51,87	2,64	0,15	15,91	2,99	0,13	0,95	14,55	10,83

6. táblázat. A 2011-es népszámlálás felekezeti arányai

születési csoport	Római katolikus	Görög - katolikus	Görögkeleti	Református	Evangelikus	Hebrew	Egyéb	Egyházhoz nem tartozik	Nem válaszol
2002/2011	29,48	1,67	0,10	9,59	1,72	0,06	1,72	25,79	29,88

1992/2001	32,25	1,89	0,12	10,65	1,73	0,05	2,02	21,35	29,96
1982/1991	31,89	1,76	0,14	9,81	1,69	0,09	1,90	22,61	30,13
1972/1981	31,71	1,62	0,15	9,70	1,77	0,11	1,98	22,40	30,56
1962/1971	35,44	1,77	0,16	10,89	1,87	0,08	2,05	18,85	28,89
1952/1961	39,99	1,86	0,14	11,90	2,18	0,10	1,40	15,98	26,46
1942/1951	45,47	1,84	0,13	14,12	2,84	0,17	1,27	11,49	22,67
1932/1941	50,60	2,11	0,17	16,61	3,46	0,15	1,19	7,68	18,04
?/1931	46,95	1,80	0,14	14,96	3,51	0,34	10,68	5,62	15,98
Összesen	37,15	1,80	0,14	11,61	2,16	0,11	1,70	18,18	27,16

7. táblázat. A változás mértéke

	Római katolikus	Görög - katolikus	Görögkeleti	Református	Evangélikus	Hebrew	Egyéb	Egyházhoz nem tartozik	Nem válaszol
1992/2001	-11,35	-0,76	0,00	-2,88	-0,46	0,00	1,07	-2,72	17,09
1982/1991	-15,36	-0,92	0,02	-4,07	-0,72	0,03	1,05	1,90	18,07
1972/1981	-15,02	-0,88	0,00	-3,53	-0,60	-0,01	0,95	1,66	17,43
1962/1971	-14,30	-0,92	-0,02	-4,03	-0,66	0,01	0,80	2,56	16,55
1952/1961	-12,35	-0,85	-0,01	-3,85	-0,64	0,01	0,54	2,30	14,86
1942/1951	-11,25	-0,71	-0,01	-3,75	-0,62	0,01	0,46	2,84	13,03
1932/1941	-9,64	-0,71	-0,01	-3,35	-0,57	0,02	0,34	2,69	11,25
Összesen	-14,72	-0,83	-0,01	-4,31	-0,82	-0,02	0,75	3,63	16,33
Változás relatív súlya az adott felekezetben	-0,40	-0,46	-0,09	-0,37	-0,38	-0,14	0,44	0,20	0,60

A leglátványosabb elem, hogy 2001-hez képest a felekezeti hovatartozásukat megnevezni nem kívánók aránya nagymértékben megnőtt. Az 1997/2002-es közvélemény-kutatás finommozgásait elemző hipotézist folytatva: lehetséges, hogy ez összefüggésben áll annak társadalmi percepciójával, hogy felekezeti hovatartozásról szóló adatokat a kormányzat a társadalom keresztény jellegének hangsúlyozására használja fel. Könnyen lehetséges, hogy ez vezetett a felekezetmegnevezéstől való tömeges tartózkodáshoz. Az is lehetséges, hogy 2001 óta a

szekularizáció újabb csoportok körében haladt előre annyira, hogy az egyetlen kérdésből álló blokkot saját „állapotának” meghatározására nem tudta felhasználni.

A római katolikusok száma 69,8%-ra esett vissza. Ezen belül a leg nagyobb a visszaesés azok körében, akik 2001-ben húszas éveiben jártak (67,2%). Az idősebbek körében - legalábbis amíg a mortalitás közbe nem szól - 71 és 72% közöttire csökken.

A legfontosabb jelenség, hogy a teljes népességben mintegy 20%-kal csökkent a magukat felekezethez sorolók aránya. A felekezetektől elpártolók egyötöde gazdagítja a felekezethez nem tartozók táborát, a többiek a válaszmegtagadókét. Az utóbbiak csoportjában pedig - ahogy ezt korábban jeleztük - szétválaszthatatlanul összekeverednek a különböző okokból válaszmegtagadó csoportok.

Az egyházhoz tartozás 2001 és 2011 közötti csökkenése az 1962 és 1991 közötti születésű nemzedékben a legmagasabb.

További tanulmányok készíthetők az egyes társadalmi csoportokban tapasztalt felekezetmegnevezés-csökkenésről. Fontos azonban, hogy a tevékenység a KSH honlapján jelenleg közölt adatokkal nem, csak az eredeti adatbázissal, esetleg annak tíz százalékos mintájával végezhető el, mert az adatok csak korcsoportosan vehetőek össze, a népszámlálás honlapja külön - azaz nem kombináltan - közli a korcsoportok és a társadalmi csoportok felekezeti különbözőségét.

Rétegződési és vallásszociológiai értelmezés

A felekezeti statisztika - akár népszámlálás, akár a „milyen felekezet hez tartozik ön?” kérdést feltevő közvélemény-kutatás formájában - kiválóan alkalmas a társadalmi rétegződés makro-szintű bemutatására. A „makro szintnek” megfelelően a nagyobb foglalkozási, életkori, területi csoportok megoszlása a római és görögkatolikus, a református és evangélikus háttérű csoportok között jól tanulmányozható. A kisebb társadalmi csoportok felekezeti háttérének feltérképezését akadályozhatja a felekezet-deklarációtól történő az adott szubkultúrában az átlagnál erősebb vagy gyengébb tartózkodás. A görögkeletiek, a zsidók és a kis egyházak, kicsiny vallási közösségek tagjainak speciális helyzete miatt a rájuk vonatkozó népszámlálási adatok pontosan meg nem mondható mértékben lefelé torzítanak. A felekezethez nem tartozók és az a felekezet megmondásától „normális körülmények között” is tartózkodók arányát a népszámlálás alapján megbecsülni bizonyosan nem lehet.

Amennyiben valaki nem egy személy családtörténeti háttere által is befolyásolt felekezetmegnevezésen alapuló statisztikai adatra kíváncsi, hanem az egyes felekezethez tartozást, mint vallásszociológiai identitásformát kutatja, akkor a népszámlálási adatok történetileg egyáltalán nem használhatók. Ebben az esetben történelmileg előtérbe kerülnek a szekularizáció/szekularizációhiány egyéb statisztikai jelzései, mint pl. a vegyes házasság, a válás, a házasságon kívüli együttélés, nemibeteg-statisztika, az egyházi szolgáltatásokkal, vallásos termékekkel kapcsolatos pénzáramlás stb.

A kortárs közvélemény-kutatások a felekezeti elköteleződés több szintjét ragadhatják meg. Adatot szolgáltathatnak az anya felekezetét követő fiúk és az apa felekezetét követő lányok számáról, mely az anya és apa magas felekezeti elkötelezettségét dokumentálja.

Számos közvélemény-kutatás tartalmaz adatot a vallásba való bejegyzettség és a valláshoz tartozás különbözőségéről.

8. táblázat. A bejegyzettség és a megkérdezéskori felekezethez tartozás az NPTÁRKI50000 -s mintában

	Bejegyezték	Tartozik	A 'tartozik' és 'bejegyezték' hányadosa	A 'tartozik' és 'bejegyezték' különbsége

Római katolikus	65,1	44,5	0,68	-20,5
Görögkatolikus	3,0	2,2	0,74	-0,8
Református	18,9	12,6	0,67	-6,2
Evangélikus	4,9	3,2	0,66	-1,7
Görögkeleti	0,2	0,2	0,73	-0,1
Hebrew	0,1	0,1	1,06	0,0
Egyéb vallás	0,3	1,3	4,14	1,0
Nem tartozik egyházhoz	7,1	35,1	4,93	28,0
Nem tudja	0,4	0,8	1,99	0,4
Összesen	100,0	100,0	1,00	0,0
	3012	3012		

A szülői döntést dokumentáló bejegyzettség arányához képest vizsgálva a pillanatnyi állapotot kifejező „odatartozást” - ezen a sokkal kisebb mintán - egyformán nagy veszteséget mutat a római katolikus, a református és az evangélikus felekezet, kisebb veszteséget a görögkeleti és görögkatolikusság, nincs veszteség a zsidóknál. Hangsúlyozzuk: itt csak arról van szó, hogy a megkérdezettek között ki volt hajlandó a bejegyzettségre és a jelenlegi felekezetre vonatkozó kérdésre egymástól különböző választ adni. Négyeszeresre nőtt az egyéb valláshoz tartozók aránya, és majdnem ötszörösre a sehova nem tartozóké.

E számok igen kicsik, tehát gyakorlatilag egyforma méretű szelekularizációt jelez, hogy a római katolikusnak bejegyzettek 31%-a, a reformátusnak bejegyzettek 31,6%-a, az evangélikusnak bejegyzettek 32,9%-a került át a felekezethez nem tartozók csoportjába. Érdekes különbséget mutat, hogy a kisegyházak felé történő felekezetváltás az eredetileg katolikusok 0,8%-át, a reformátusok 1,5%-át, az evangélikusok 2%-át jellemezte. E számok persze nem feltétlenül a katolicizmus nagyobb kötőerejét jelentik, hanem annak tudhatóak be, hogy a gyarapodó kisegyházak elsősorban többsége protestáns, tehát könnyebben vonzhatják magukhoz az eleve protestáns háttérűeket, közülük is a szekularizáltabb evangélikusokat.

Ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy kik lehetnek azok, akiket a felekezetek, mint vallási szervezetek némiképp befolyásolhatnak, vagy más módon fogalmazva, akiknél a felekezetmegnevezés valamiféle felekezeti aktivitást jelent, némiképp másféle számokat kapunk. Ha például levonjuk azokat, akik sosem járnak templomba, akkor a be nem sorolható és a római katolikusnak besorolható népesség körülbelül azonos súlyúvá válik.

9. táblázat. Az évente legalább egyszer templomba járó népesség felekezeti arányai az NPTTÁRK150000 -s mintában==

	A templomba sosem járók levonása után megmaradó (%)	A felekezethez tartozónak számítható népességen belül kiszámított (%)
Római katolikus	39,8	70,3
Görögkatolikus	1,9	3,3
Református	11,4	20,1
Evangélikus	2,3	4,0
Görögkeleti	0,1	0,2

Hebrew	0,1	0,1
Egyéb vallású	1,1	2.0
Nem tudjuk [27]	5,5	
Ilyen értelemben kívül lévő	37,8	
	100	100
Abszolút szám	49 470	28 050

Alkothatunk két ennél még szűkebb értelemben vett felekezethez köthető csoportot is, ha azokat vesszük számba, akik legalább ünnepeken templomba mennek, vagy azokat, akik egy világnézeti skálán magukat az egyház tanítása szerint vallásosnak nevezik.

10. táblázat. A legalább ünnepeken templomba menők, illetve vallásukat egyházuk tanításához kötők felekezeti arányai az NPTTÁRKI50000 népességben

	Legalább ünnepeken templomjáró	Az egyház tanítása szerint vallásos	A 'legalább ünnepeken templomjáró' csoporthoz tartozók között a felekezetüket megnevezők megoszlása	Az 'egyház tanítása szerint vallásosok' között a felekezetüket megnevezők megoszlása
Római katolikus	26,5	9,2	71,1	70,2
Görögkatolikus	1,2	0,5	3,2	3,6
Református	6,8	2,3	18,3	17,3
Evangélikus	1,6	0,5	4,2	3,6
Görögkeleti	0,1	0,0	0,2	0,2
Hebrew	0,1	0,0	0,2	0,1
Egyéb vallás	1.0	0.6	2,8	4,9
Nem tudjuk	1,8	0,1		
Ilyen értelemben kívül lévő	60,9	86,8		
	100,0	100,0	100	100
	49.470	49.470	18.452	6.480

Mindkét megközelítés esetén a felnőtt társadalom többsége a felekezethez nem tartozó, felekezetek által nem befolyásolt csoportba kerül, az első értelmezésben mintegy 39 %, a másodikban 13,2% akit felekezethez sorolhatunk.

A felekezetek erőviszonyai is kissé eltérően alakulnak. A katolicizmuson belüli arányok a tágabb értelmezés szerint 22,1-szeres, a szűkebb értelmezés szerint csak 19,5-szeres római-katolikus fölényt mutatnak, tehát a katolikus tömbön belül - összehangban a korábban látottakkal - a görögkatolikusok aránya annál magasabb, minél „komolyabban vesz- szük” a felekezethez tartozást. A két „mainstream” [28] protestáns közösségben

belül az arány 4,3-szoros, illetve 4,7-szeres - ez viszont azt jelenti, hogy a kritérium szigorodása a létszámban amúgy is erősebb reformátusok fölényét növeli.

A katolikus/protestáns erőviszonyban az egyik esetben 3,3-szoros, a másikban viszont 3,5-szörös katolikus létszámfölényt láthatunk, a kritérium szigorodása esetén tehát Magyarország erősebben tűnik katolikus országnak.

A legnagyobb különbséget azonban akkor konstatálhatjuk, ha a kisegyházak és a nagyegyházak arányát számoljuk ki, mert akkor 34,6-szoros, illetve 19,2-szeres különbséget kapunk, azaz a szigorúbb értelmezés szerint a kisegyházak társadalmi jelenléte sokkal markánsabb. Tehát minél közelebb lépünk a formális felekezeti arányoktól a világnézeti arányokhoz, a társadalom felekezeti arányokhoz annál plurálisabb.

E tanulmány keretében egyáltalán nem kerítettünk sort a regionális összefüggések vizsgálatára, noha a helyben kisebbségi státuszú felekezeti csoportok tagjai nyilván a helybeli társadalom többségéhez képest érzékelhetik relatív térszerettségüket. Ez pedig nyilvánvalóan eltérően alakul az egyfelől szekulárisabb, másfelől kálvinista többségű Tiszántúlon, a vallásosabb, másfelől erős katolikus többségű Dunántúlon, és az egyfelől erősen szekularizált, másfelől a felekezeti sokszínűség legnagyobb mértékét mutató fővárosban.

¹² 2011. évi népszámlálás 10. kötet, KSH: Budapest, 2014:13-15.

[1] A tanulmány a Wesley Egyház és vallásszociológiai kutatóközpont (<http://wesley.hu/> sociology), illetve az ELTE TÁTK OITK (<http://oitk.tatk.elte.hu/>) munkájának keretében készült, háttérben európai kutatásokkal: <http://elites08.uni.hu> ill. <http://www.mter-co-ssh.eu/>.

[2] Michael G. Mulhall: *The dictionary of statistics* London, 1892; *Encyclopedia Britannica* 1911; *Encyclopedia Britannica* 1926 - Austria, Hungary, Germany, Great Britain, France, Belgium, Denmark, Spain, Portugal címszavak; Ruh György: Válmások Európai népségének felekezeti megoszlásában 1830 és 1930 között, különös tekintettel Magyarországra. *Statisztikai Szemle* 1941:477-482.

[3] Viktor Karády: *The Jews of Europe in the Modern Era. A Socio-historical Outline*. Budapest-New York, Central European University Press, 2004.

[4] *Pallas lexikon*, 1890-es népszámlálási adatok; <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/009/pc000956.html#9>; <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/083/pc008360.html#2>.

[5] uo. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/078/pc007807.html#10>

[6] A népszámlálások hozzáférhetőek a népszámlálási digitális adattárban: <http://konyvtar.ksh.hu/neda>

[7] Karády Viktor, Nagy Péter Tibor (eds.): *The numerus clausus in Hungary*. Budapest: Central European University 2012. Forrás: <http://mek.oszk.hu/11100/11109/#>.

[8] Pl: *Statisztikai Szemle*, 1943:249; 1944: 1, 95; Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve 1944:33.

[9] *Keresztény Magyar Közéleti Almanach*. Budapest, 1940.

[10] Dr. Jánki Gyula: Hitfelekezeti áttérések Magyarországon az 1919-1938. években. *Statisztikai Szemle* 1939: 1113. Forrás: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/viewer.html?ev=1939&szam=10&old=31&lap=8

[11] Jánki, 1939: Hitfelekezeti áttérések, im

[12] A vallásos világnézet elleni eszmei harcokról. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1958. július 22-i határozata. [Közread, és] bev. Molnár Attila [Károly]. *Protestáns szemle*. 1994. 1. 44-66. 45; Zábori László: Egyházpolitika Pest megyében 1950-1989. *Egyháztörténeti Szemle* 2004/2. Forrás: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/zabori.htm>.

- [13] Köszönetet szeretnék mondani Szigeti Jenő és Kamarás István kollégáim tanácsaiért, illetve az egyháztörténet levéltári forrásaiban szakértő Majsai Tamás segítségéért.
- [14] Rajki Zoltán: Az Evangéliumi Pünkösdi Közösség kialakulása és története 1989-ig. *Egyháztörténeti Szemle* 2009/3. Forrás: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/> rajkizoltan-epk.htm; Kunt Gergely: A Jehova Tanúi vallási közösség és a pártállam viszonya (1950-1970). *Egyháztörténeti Szemle* 2012/3. Forrás: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/gergelyferenc-jehova.htm>.
- [15] Ugyanebben az időben nagyon lassan megkezdődött a magyar társadalom többféle-kezettségének történeti feltárása és elemzése is. A felekezeti különbségeket, s különösen a zsidó vallásúak speciális társadalomtörténeti helyzetét a társadalomtörténetírás, politikatörténetírás, oktatástörténetírás, a gazdasági elit történet-szociológiája, az irodalom és művészetszociológia stb. egészen a nyolcvanas évekig - Karády Viktor kifejezésével élve - „tabunak” tekintette.
- [16] Idézi: Balogh Margit - Gergely Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon, 1790-1992*. Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 1996.
- [17] Idézi Nagy Péter Tibor: *Járszalag és aréna*. Budapest: Új mandátum, 2000.
- [18] Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1985, 262-264.
- [19] Idézi: Balogh - Gergely, 1996: *Egyházak az újkori Magyarországon*, im. 206.
- [20] Az ÁEH tájékoztatót idézi Balogh - Gergely, 1996: *Egyházak az újkori Magyarországon*, im. 202.
- [21] *Magyar Egyházi Tájékoztató*. Königsstein: 1985 április-július.
- [22] Dr. Tomka Miklós: Felekezeti szerkezet, felekezeti reprodukció. *Statistikai Szemle*, 1994/4-5: 329-343. Forrás: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/viewer.html?ev=1994&szam=04-05&old=51&lap=15
- [23] Harcsa István: *A felekezeti viszonyok és a vallásgyakorlás néhány jellemzője*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1994; Harcsa István: Adatok a vallási életéről. *Statistikai Szemle*, 1993/11: 941-944. Forrás: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/viewer.html?ev=1993&szam=11&old=79&lap=4;
- [24] <http://tarki.hu> : A TARKINPT50000 forrása: TDATA-D27 ;TDATA-D29 ;TDA- TA-D30 ;TDATA-D31 ;TDATA-D77 ;TDATA-D58 ;TDATA-D63 ;TDATA-D72 ;TDATA-D73 ;TDATA-D74 ;TDATA-D85 ;TDATA-D89 ;TDATA-E09 ;TDATA-D93 ;TDATA-D94 ;TDATA-D95 ;TDATA-D96 ;TDATA-D97 ;TDATA-E07 ;TDATA-D48 ;TDATA-E08 ;TDATA-E14 ;TDATA-E35 ;TDATA-E36 ;TDATA-E16 ;TDATA-E18 ;TDATA-E21 ;TDATA-E23 ;TDATA-E24 ;TDATA-E26 ;TDATA-E29 ;TDATA-E32; A TARKINPT30000 forrása:TDATA-E37; TDATA-E46; TDATA-E95; TDATA-E98a; TDATA-E98b; TDATA-E98c; TDATA-F06; TDATA-E50; TDATA-E54; TDATA-E57; TDATA-E61; TDATA-E76; TDATA-E78; TDATA-E82; TDATA-E84; TDATA-F17; TDATA-F56; TDATA-F59; TDATA-F60; TDATA-F61; TDATA-F21; TDATA-F25; TDATA-F27; TDATA-F34; TDATA-F37; TDATA-F40; TDATA-F52; TDATA-F62; TDA- TA-G12; TDATA-G14; TDATA-F63; TDATA-F64; TDATA-F65; TDATA-G04; TDA- TA-F69; TDATA-F66; TDATA-F80
- [25] Lásd erről korcsoportos vizsgálatunkat: Nagy Péter Tibor: Vannak-e fiatalok? Vallás szociológiai lehetőségek a fiatalság meghatározásához. *Educatio* 2010/2: 272-292. forrás: <http://epa.oszk.hu/01500/01551/00052/pdf/130.pdf>
- [26] Adatforrások: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_vallas ; <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/tables/load1.html> ; 2011. évi népszámlálás 10. kötet, KSH: Budapest, 2014.
- [27] Logikailag ebben az esetben összevonásra kerültek azok, akik magukat felekezeten kívülinek tartják ugyan, de évente legalább egyszer járnak templomba, s azok, akik nem tudják milyen felekezetűek de évente legalább egyszer járnak templomba. Egy következő elemzésben - melyben reményeink szerint egy másik közvélemény-kutató intézet omnibus adatait használhatjuk fel - nagyobb számú bejegyzett személyt találunk majd, ez esetben elkülöníthető lesz, hogy eredetileg mely felekezetbe jegyezték be azokat, akik évente legalább egyszer járnak templomba, de nyilatkozatuk szerint felekezeten kívüliek.
- [28] A vallásszociológiai gondolkodás őshazájának számító USA-ban uralkodó alkotmányos felfogás kizárja a történelmi egyházak/kisegyházak szembeállítását. A nagy és társadalmilag is síuios, a fehér-angolszász elitcsoportok körében történelmileg meghatározó protestáns egyházakat nevezik „mainstream”-nek. Magyarországon - analógiásan - a református és evangélikus egyházakat sorolhatjuk ide.